

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա.Ի.Ե.Տ.Ա.Բ.Բ.

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

ԱԶԳԱՅԻՆՔ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԺԱՄԱՆԱԿԻՍ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐՆ ՈՒ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՆՆԵՐՐ,

Բ.

Երոպացի ազգաց մէջ, կամ թէ աւելի ճիշդ խօսելով՝ արեւմտեան եւրոպացւոց մէջ, գլխաւորապէս երկու տեսակ մարդիկ սաստիկ վրէժխնդրութեամբ դէմ ելած են ժամանակ ժամանակ իրենց եկեղեցականներուն առհասարակ. մէկ մը՝ բողոքականները, եւ միւս եւս՝ թեթեւահաւատ մարդիկ: Բողոքականները, այսինքն փրօքսքանքները, Հռովմայ պապերէն մէկ քանիսն անկարգ վարքէն ու փառասիրութենէն առիթ առնելով, նմանապէս քանի մը եպիսկոպոսաց կամ քահանայից ըրած անկարգութիւնները մէջ բերելով, Զանացեր են ամէն ժամանակ այնպէս հասկըցընել

աշխարհականաց՝ թէ Լատինացւոց եւ Յունաց եւ ամենայն ազգաց ամենայն եկեղեցականն ալ նոյնպէս անկարգ, նոյնպէս փառամոլ, նոյնպէս արծաթասէր, նոյնպէս կեղծաւոր, նոյնպէս վատ, նոյնպէս անգութ, նոյնպէս մարդատեաց, նոյնպէս ազգատեաց, նոյնպէս անխղճմտանք մարդիկ եղեր են. ի՞նչ է եղեր արդեօք մտքերնին՝ այսպիսի ծանր ամբաստանութիւն մը ըրած ատեննին. եթէ ոչ՝ հաւատացեալները պաղեցընել՝ օտարացընել իրենց հարազատ եկեղեցիներէն, արհամարհելի ընել եկեղեցականաց խօսքը ժողովրդոց առջեւ, կասկածելի ընել նոցա սեպհական հովիւներուն վարդապետութիւնը, — եւ այնպէս դիւրաւ որոտալ ժողովուրդները իրենց կողմը: Եւ մի թէ այս կեր-

պով չէ որ որսացին բողոքականք նաեւ մեր աղգին մէկ մասը. այս հնարքով չէ որ օտարացիին ատենով Լատինք եւ Յոյնք մեր ժողովրդոց մէկ մէկ մասը իրենց սեպհական հայրենի եկեղեցիէն ու եկեղեցականներէն...

Թեթեւահաւատ կամ անհաւատ մարդիկ ալ ամէն ժամանակ հակառակ ելած են եկեղեցականաց. եւ ասոր պատճառն եւս նոյն է. վասն զի եկեղեցականը ժողովրդոց հաւատք եւ բարեպաշտութիւն քարոզողն է, եւ նորա պաշտօնն է՝ անհաւատութեան դէմ՝ անդադար պատերազմիլ բանիւ եւ գործով: Հերքել անոր իմաստակութիւնները, եւ զգուշալնել ժողովուրդը առանձնապէս փիլիսոփայութենէ: Ասոր համար է որ Գաղղիոյ մեծ յեղատիութեան ատենը, ասկէջ գրեթէ 70 տարի առաջ, այնպիսի սաստիկ հալածանք հանեցին խռովարարները եկեղեցականաց դէմ, այնչափ մարդ ջարդեցին անոնցմէ, եւ մնացածներուն ալ աշխարհքէ աշխարհք հալական փախչելուն ու ցրուելուն պատճառ դան: — Գանք մեր աղգին:

Մեր աղգը ընդհանրապէս ազատ եղած է այնպիսի ընդհանուր հակառակութենէ աշխարհականաց՝ ընդդէմ եկեղեցականաց. ընդհակառակն՝ գրեթէ ամէն ժամանակ աչք գոցելով եկեղեցականաց վրայ տեսնուած պակասութիւններուն դէմ, միշտ պատուով եւ պատիւաւանօք վարուել է ու կվարուի նոցա հետ: Վասն զի կարծես թէ ընական ողջ մտութեամբ մը միտքը դրած է թէ եկեղեցականին անձնական պակասութիւնները չեն լրնար արդէլք լինել նորա պաշտօնին սրբութեանն ու վարդապետած բաներուն ուղղութեանը: Գիտէ որ թէպէտ եւ տգէտ ու պակասաւոր, ախտաւոր ու կեղծաւոր եկեղեցականը մեծ պատասխան ունի տալու Աստուծոյ առջեւը, բայց անոր գաղաւթը ինքը է: Գիտէ որ եկեղեցականին թեթեւ պակասութիւնն ալ մեծ կերեւնայ աշխարհականին՝ նորա պաշտօնին բարձրութեանն ու սրբութեանը պատճառաւ: Ինչպէս լուսապայծառ լաթին վրայի բիծն ու արատը, ուստի երբ որ չարախօսութիւն մը լսէ եկեղեցականի մը վրայ, կարծես թէ խօսին միտքը լուգայ Առաքելոյն խրատը թէ «Ձերեցուէ չարախօսութիւն մի ընդունիցիս, բայց երբեք կամ երիւք վկայիւք. » այսինքն՝ քահանայ մարդու վրայ չարախօսութիւն որ տես, մինչեւ որ երկու երեք հաւատարիմ վկաներով չհաստատուի այն չարախօսու-

թիւնը՝ եւ ոչ ընդունիս զայն, թող թէ հաւատաս, թող թէ ըստ այնմ խօսիս կամ գրես կամ գործես:» Իսկոյն կրտէքովինին թէ «Թող եղբայր, քահանային մեղքը մի առնուր, քահանային անէծքը գէշ բան է, քահանայի բամբասանքը չարչարանք կրերէ» եւ այլն: Եւ թէ որ չպարտրկուելու աշխարհածանօթ մէկ պակասութիւնն ալ յիշելու ստիպուի, չի մոռնար գէթ խօսքին մէջ աւելցնելու թէ «Հեռի սուրբ կարգէն»:

Ի՞նչ է հապաքանի մը լրագրաց եւ օրագրաց այս տարիներս բրածը. որ անդուռն բերանով եւ անսանձ համարձակութեամբ (զոր կամաւ կամ ազիտաբար ազատ իւր կարծեաց կանուանեն) ոչ պատրիարքի կրինային, ոչ եպիսկոպոսի, ոչ վարդապետի, ոչ քահանայի, ոչ սարկաւադի, ոչ տիրացուի, ոչ արեղայի, եւ իբր թէ աղգին ամենայն անցեալ՝ ներկայ եւ ապագայ թշուառութեանցը պատճառ եկեղեցականք լինէին, զամէնքը առ հասարակ կգատեն ու կգատապարտեն ծանր ծանր խօսքերով: — Միթէ իրաւքնէ գոցա բրածն ալ բողոքականի կամ անհաւատի սկզբունքներէ առաջ կուգայ, ինչպէս որ կըսեն ոմանք: Մեք չեմք կարծեր կամ գէթ չեմք կարծեր որ ամէնքն ալ այնպիսի աղգակործան սկզբունքներէ շարժին այդ լեզուն բռնելու եկեղեցականաց դէմ՝ Մեր կարծիքն այս է թէ այն լրագրաց բրածը իմաստաւորեալ եւ անձնաւոր հախտաւորեալ պտուղ է միայն, եւ ոչ այլ ինչ: Եւ յիրաւի երբ կտեսնեմք որ այնպիսի մոլեգին յօդուածներ գրողները ստէպ կպարծին իրենց հայրեանք իրենց Լուսաւորչակաւորեանք վրայ, չեմք կրնար ըսել թէ նոցա միտքը աղգերնիս բողոքական կամ անկրօն ընել է. եւս առաւել իրենց գրուածքին ոճը (որ հեռու է բողոքական քարոզիչներու եւ անկրօն փիլիսոփաներու խորհրդածեալ գրուածքներուն ոճէն) հեռու կընէ զմեզ կասկածելէն որ բողոքականութեան կամ անհաւատութեան հոգին է նոցա այն խօսքերն ըսել տուողը: Ուստի կմնայ մեր կարծիքը՝ թէ սոսկ ողորմելի իմաստաւորեալ եւ անձնաւոր հախտաւորեալ պտուղ են այնպիսի գրուածքները, թէպէտ եւ նոյնպէս եւ նոյնչափ վնասակար՝ որչափ բողոքականացն ու անհաւատիցը:

Խօստովանիմք ցաւով սրտի, պատուական ընթերցողք, թէ իմաստուն եւ խոհալիս գրիչներ խիստ սակաւ են դեռ մեր աղգիս մէջ: Ինչպէս նաեւ ամենայն նոր արթնցող աղ-

գաց մէջ: Ուրեմն եւ չղարմանամք որ կես իմաստուն, այսինքն անխոհեմ եւ թեթեւամիտ գրիչներ՝ պիտի չպակսին մէջերնիս, մինչեւ որ գէթ իրենց խամութիւնը ճանչնալու չափ հասունանան, խոհեմանան ու ծանրանան: Չմոռնամք որ իմաստակին ձեռքի գրիչն ալ զէնք է, ինչպէս իմաստունին ձեռքինը. բայց ճշմարիտ իմաստունը գիտէ զայն բանեցընել յօգուտ, սուտ իմաստունը իմնասանձին եւ այլոց, իսկ իմաստակը՝ խենթի պէս յաջ եւ յաջեակ կշողացընէ զայն. ոչ թշնամին կճանչնայ եւ ոչ բարեկամը, եւ երբեմն ինքզինքն անգամ մոռնալով՝ իր թըրովը ինքզինքը կ'իտցոտէ ու չիմանար: Իսկ եթէ մէկը նորա բրած խենթութիւնը դուրս հանէ եւ ուրիշներուն իմացընէ որ զգուշանան անկից, նորա իմաստալորիւնը խելոյն կռսաղորթեան կդառնայ, անձնական վրեժխորութեան կեղծէ, եւ հայհոյանօք ու յիշոցներով, անէծքներով ու խեղկատակ ծաղրածութիւններով աները, խանութներն ու փողոցները կ'լեցընէ:

Ահա այսպիսի իմաստակութեամբ գրուած կերեւեան քանի մը լրագրաց այս տարինեւրս ընդդէմ շատ մը եկեղեցականաց, մանաւանդ թէ ընդդէմ ամենայն եկեղեցականաց առ հասարակ ուղղեալ անհիմն ու անապացոյց խօսքերը. եւ սոցա աղգեցութեամբը կանխուին ու կ'ըսուին տեղ տեղ ոչ միայն ընդդէմ եկեղեցականաց, այլ եւ ընդդէմ եկեղեցականութեան, այլ եւ ընդդէմ եկեղեցւոյ, այլ եւ ընդդէմ հաւատոյ յախուռն զրուցուածքներ, որոց պտուղը շատ դառն կուգայ հարկաւ իբրեւ ամենայն աղգասիրաց:

Ժամանակիս եւ մեր ազգին մէջի եկեղեցականաց պակասութիւնները յայտնի են եւ մեզ, եւ մէկը չկայ որ կարող լինի ու բանալ զնոսին. բայց գիտէք որն է անոնց գլխաւորը. — Ոչ թէ փառամոլութիւնը. այն՝ ամէն ժամանակ եւ ամէն աղգաց մէջ տեսնուած է շատ եկեղեցականաց վրայ: Ոչ թէ փափկասիրութիւնն ու աշխարհասիրութիւնը. երբ կամ ո՞ր չեն տեսնուած փափկասէր կամ փափկասուն, աշխարհասէր կամ աշխարհավար եկեղեցականներ: Ոչ թէ տգիտութիւնը. ամէն ժամանակ եւ ամէն տեղ գտնուած են տգէտ եկեղեցականներ: Ոչ, սորա չեն ժառանգու եկեղեցականաց գլխաւոր պակասու-

թիւնները: Ո՞չ ապաքէն սորա եւ սոցա նրման պակասութիւնները երանելի Հայրն մեր Մովսէս Խորենացին ասկէց հաղար հինգ հարիւր տարի առաջ աչքովը սկսեք էր տեսնել մեր ազգին եկեղեցականներէն մէկքանիին վրայ ու ողբացեր էր այս խօսքերով. « Զարթիւր երեմիաս, զարթիւր եւ ողբա հանդերձ « մարգարէութեամբ որ ինչ թշուառացարս « եւ որ ինչ թշուառանալոցս եմք. գուշակեալ զյառնել հովուաց եղիսաց, որպէս երբեմն « մըն Զաքարիաս (գուշակէր) յիսրայէլին: — « Վարդապետք տխմարք եւ ընդինքնահաճք « (իրենք իրենց հանած), անձամբ առեալ սրս « իս եւ ոչ յկատուծոյ կոչեցեալ, արծարով « ընտրեալ եւ ոչ Հոգւով, ոսկեւոյ, նախանձոյ, « թողեալ զհեղութիւն՝ յորում Աստուած բընակէ, եւ գայլք եղեալ՝ զիրեանց հօսս զիշս « ինքով: — Կրօնաւորք կեղծաւորք, անձնացոյցք (պարծենկոտ), անախաւք, պատուա « սէրք քան թէ աստուածասէրք: — Վիճակաւորք (եկեղեցականք) հոյարտք, դատա « սացք (դատաստաններու կռիւնքու քա « լով), զրաբանք (զրպարտող, չարախօս), « ծոյլք, ատեցողք արուեստից (ուսմանց) « եւ վարդապետական բանից, սիրողք վա « ճառաց եւ կատակերգութեանց: — Աշակերտք (եկեղեցականաց) հեղգ առ ուսումն « եւ փոյթ առ իվարդապետել, որք նախ « քան զտեսութիւնն աստուածաբանք: — Հապա որն է արդեօք ժամանակիս եւ մեր ազգին մէջի եկեղեցականաց պակասութիւններուն գլխաւորը. — որը պիտի լինի՝ եթէ ոչ այս, որ այժմու մեր եկեղեցականներն ալ նրման են այժմու մեր աշխարհականաց: Այս է ահա եկեղեցականաց գլխաւոր, եւ գրեթէ մի միայն աշխարհապաշտութիւնը, այն ամենայն սորա հետեւանքն է: Եթէ Խորենացւոյն մարգարէահրաշ ողբին վերոյիշեալ խօսքերը կարգալու ատեն ծափ կ'զարնեն ոմանք զմայլելով, ու կ'զոլեն անոնց ճիշդ յարմարիլը մեր այժմու եկեղեցականաց, ինչ իրաւամբ աչքերնին կ'իսկեն որ չկարգան, եւ ականջնին կ'ըզոցեն որ չլսեն նոյն սրբոյն, նոյն մարգարէին, նոյն ողբին մէջ, աշխարհականաց համար բաժնեք, մանաւանդ այս խօսքերս. « Ժողովրդականք վէսք (յանդուգն, դուռող), « ստահակք (չար, լիրք), մեծախօսք, անվաստակք (արժանաւորութիւն չունեցող). այ « բեցողք (կռուասէր), վնասակարք (մէկուն « մէկալին տունը քանդող), փախչողք իծա « ռանգութեմէ (եկեղեցիէն ու եկեղեցական « ներէն հեռու քալող) . . . — Իշխանք աղբու-

« տամբք (սանձի չեկող), դողակիցք գողոց,
« կծիկք, կծծիք, ժլատք, ագահք, յափշտա-
« կողք, աշխարհաւերք, աղտեղատէք, ծա-
« ռայիցն համամիտք (իրենց ծառաներուն
« խելքէն) . . . եւ քարձուսն առ հասարակ յամե-
« նեցունց սիրոյ եւ ամօրոյ »:

Հասկըցուեցաւ արդեօք թէ՛ որն է ժամա-
նակիս եւ մեր ազգին եկեղեցականաց գլխա-
ւոր պակասութեանց աղբիւրը. հասկըցուե-
ցաւ արդեօք թէ՛ որքան կանխրաւին այն ի-
մաստակներն որ՝ որ եւ իցէ բերնէ կամ
գրչէ ելած կամ պատմուած զրպարտական
լուրը կառնուն յաղթանակաւ կհրատարա-
կեն՝ այլանգակ տրամաբանութիւններով,
եւ բարեմիտ ժողովրդեան միտքն ու սիրտը
կպղտորեն. հասկըցուեցաւ արդեօք թէ՛ ինչ
մեծ ամօթ է ազգասիրի եւ արդարասիրի սուտ
անուններովը պարծեցող լրագրի մը գործիք
լինել անձնական վրեժխնդրութեան նաեւ ընդ-
դէմ՝ այնպիսի եկեղեցականաց, որոց թե-
րեւս մի միայն պակասութիւնն է . . . իրենց
եկեղեցականութիւնը . . . :

Ապա ուրեմն ժամանակիս պիտոյքը եւ
ազգիս պատիւն ու յառաջագիմութիւնը կը-
պահանջեն սատակապէս՝ որ ինչ եւ իցէ կեր-
պով վերցուի մեր մէջէն այս նորաշունչ հա-
կառակութեան հոգին, որով օրէ օր աւելի
բորբոքելու վրայ է տեղ տեղ անվերջանալի
կռուոյ մը հրդեհը իմէջ եկեղեցականաց եւ
աշխարհականաց, մանաւանդ թէ՛ քանի մի
աշխարհականաց ընդդէմ՝ բաղմամբիւ եկե-
ղեցականաց, եւ առ հասարակ ամենայն եկե-
ղեցականաց:

Եթէ ազգը գիտուն եւ բարեկիրթ եկեղե-
ցականներ կուզէ, ոչ ապաքէն նախ՝ եղած-
ներուն յորդը պիտի ճանչնայ, — եթէ

կան, — եւ ապա ամենայն ջանք եւ առա-
տաճեռնութիւն իգործ պիտի դնէ բանալու
այն կանոնաւոր եկեղեցական ուսումնարան-
ները, բարեկարգ վանքերը, ժառանգաւո-
րաց դպրոցները, որոց լոկ անունները քանի
տարիէ իվեր կլրսուին, եւ այնչափ լսուեր
են որ կարծես թէ իրօք ալ բացուած են,
եւ մեծ յառաջագիմութեան մէջ կգըտնուին:

Փնռք Աստուծոյ որ մեր ազգը այն խաւա-
րային լուսաւորութեան հաւատացող յիմար-
ներէն չէ որ կըսէին ատենով, ու թե-
րեւս գտնուին ոմանք որ այժմ ալ ըսեն,
թէ « Մեզի եկեղեցական պէտք չէ. » — այլ
ամէն մարդ կաղաղակէ թէ « Մեզի գիտուն եւ
բարեպաշտ եկեղեցականներ հարկաւոր են », եւ
իրաւունք ունի: Բայց այս խօսքին հետեւան-
քը ինչ է. միթէ այս՝ որ եկեղեցականներն ու
եկեղեցականութիւնը ատելի ընեն ազգին.
ոչ ապաքէն ընդ հակառակն պէտք է եկեղե-
ցականներուն պատիւը նախ նոցա ճանչը-
նել ու պահել տալ, եւ ապա այլոց: Աշխար-
հականին չէ տրուած զեկեղեցականը խրատել
եւ կրթել. բայց աշխարհականին պարտքն է
յորդորել եւ ըստ իմիք նաեւ ստիպել զեկե-
ղեցականս՝ որ մէկզմէկ խրատեն եւ կրթեն:
Իսկ եկեղեցականին միշտ տրուած է առաջ-
նորդել աշխարհականին. եւ զեռ շատ ժա-
մանակ մեր ազգին մէջ ալ եկեղեցականին
պաշտօնը պիտի լինի նաեւ գիտութեամբ
լուսաւորել զաշխարհականս, մինչեւ որ աղ-
գային կամ օտար համալսարաններէ ելած
աշխարհական քաջամտ ու վարժապետներ
շատնան մէջերնիս, եւ նոքա տարածեն աղ-
գին մէջ գիտութիւններն ու արուեստները,
եկեղեցականաց ձգելով՝ աստուածաբանական
վարդապետութիւններն ու քրիստոնէական
ուղիղ եւ սուրբ բարոյականին ուսմունքը:

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Վ Ա Ն

Սիրեմք զիրեար, քանզի քիչւոր մընացաք,
Ժամ ի ժամէ սիրտ մի փափուկ կորուսաք,
Սերտ միանան թող սիրտքըս մեր ցաւաղին,
Եւ միշտ մընան առ իմիմեանց անմեկին:

ԼԱՄԱՐԹԻՆ: